

UOT 343.1

**CINAYƏT TƏQİBİNƏ BƏRƏƏTVERİCİ ƏSASLAR OLMADAN
XİTAM VERİLƏ BİLMƏSİ ÜÇÜN MÜDAFİƏ TƏRƏFİNİN
DİSPOZİTİV RAZILIĞI HAQQINDA****Q.V.CƏFƏROV****Bakı Dövlət Universitetinin
gehraman79@mail.ru**

Cinayət prosesində dövlət orqanları tərəfindən bəzi qərarların qəbul edilməsi üçün vəzifəli şəxs olmayan proses iştirakçılarının razılığının alınması tələb olunur. Bu, cinayət-prosessual hüququn dispoziitivliyi prinsipinin təzahürlərindən biridir. Qanunla nəzərdə tutulan hallarda bu və ya digər qərarın qəbul edilməsinə razılıq verib-verməmək subyektin öz iradəsindən asılıdır. Konkret normativ qaydada təsbit edilmiş hallarda əgər subyekt bu və ya digər qərarın qəbul edilməsinə razılıq verərsə, cinayət prosesini həyata keçirən orqan həmin qərarı qəbul edə bilər, əgər razılıq verməzsə, cinayət prosesini həyata keçirən orqan bunu edə bilmir. Başqa sözlə, subyekt razılıq vermək hüququndan istifadə etməklə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual fəaliyyətinin istiqamətinə bilavasitə təsir göstərə bilər. Cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsi zamanı cinayət təqibinə məruz qalan şəxsin razılığının tələb olunması da bu kimi qaydalardandır. Məqalədə həm məhkəməyədək icraatda, həm də məhkəmə icraatında cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsi zamanı şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin razılığının alınmasının xüsusiyyətləri araşdırılmış, həmçinin hansı hallarda cinayət təqibinə məruz qalan şəxsin hüquqi varisinin və hansı hallarda onun müdafiəçisinin belə bir razılıq verməli olması məsələlərinə də aydınlıq gətirilmişdir. Məqalədə baxılan institutla bağlı qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin aidiyyətli normaları doktrinal qaydada təfsir edilmiş, normadakı qüsurular müəyyən edilmiş və onların aradan qaldırılması üçün təkliflər irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: cinayət prosesi, prinsiplər, dispoziitivlik, iradə azadlığı, subyektin razılığı, bəraətverici əsaslar, cinayət təqibi, xitam etmə, qanun, təhlil, təklif.

Qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericilikdə prosesual hüquq münasibətlərinin iştirakçıları, o cümlədən cinayət prosesinin tərəfləri olan subyektlərin “razılığına” xüsusi önəm, hüquqi nəticə doğuran normativ əhəmiyyət verilmişdir. Könüllü razılığın verilməsi azad iradə ifadəsi ilə bağlı olduğu üçün bu hüquqi fenomen də cinayət-prosessual hüquqda dispoziitivlik prinsipinin təsir dairəsinə düşür. Cinayət mühakimə icraatında bu və ya digər prosesual hərəkətin həyata keçirilməsi üçün, yaxud prosesual qərarın qəbul edilməsi üçün hakimiyyət səlahiyyəti olmayan subyektlərin razılığı tələb edilirsə, de-

məli, burada könüllü iradə ifadəsinin hüquqi əhəmiyyətindən, yəni dispoziitivlik prinsipinin tərkib hissəsi olan subyektin iradə muxtariyyətindən bəhs olunur. Başqa sözlə, qüvvədə olan qanunvericiliyin normaları ilə konkret hallarda vəziyyəli şəxslərin davranış imkanlarının hakimiyyət səlahiyyəti olmayan subyektlərin iradəsindən (razı olub-olmamasından) “asılı vəziyyətə salınması” dispoziitivlik prinsipinin təzahür formalarından biri kimi nəzərdən keçirilə bilər. Çünki subyektin qanunda mütləq əməl edilməli olan normativ şərt qismində təsbit edilmiş “hüquqi nəticəyə səbəb olan razılığı” ilə əlaqədar mexanizmin işə düşdüyü bütün hallarda həmin subyekt məhz öz arzusu ilə bu və ya digər prosesual hərəkətin yerinə yetirilməsinə, yaxud prosesual qərarın qəbul edilməsinə “razı olmaq, yaxud buna razı olmamaq” hüququndan istifadə etmək azadlığı əldə edir. Odur ki, qeyd edilən mexanizmlə bağlı halları, birmənalı olaraq, cinayət-prosesual hüququn dispoziitivlik prinsipinin elementi kimi qiymətləndirmək olar.

Qüvvədə olan cinayət-prosesual qanunvericiliyinin aidiyyətli müddəalarının, xüsusən CPM-in 39, 41.2, 43.3, 43.3-1, 106-1.4, 282.1-1-ci maddələrinin sistemli təhlili birmənalı olaraq belə nəticə çıxarmağa əsas verir ki, cinayət mühakimə icraatında cinayət təqibinə məruz qalan şəxsin barəsində bəraətverici əsaslar olmadan cinayət təqibinə xitam verilə bilinməsi üçün mütləq cinayət təqibinə məruz qalan şəxsin özünün, onun obyektiv səbəblərdən (ölümü səbəbi ilə) şəxsi razılığını ifadə etmək imkanı olmadıqda isə, onun hüquqi varisinin, yaxud hüquqi varisi müəyyən edilmədikdə (olmadıqda) müdafiəçisinin buna razılıq verməsi tələb olunur. Bu mənada, şəxs barəsində cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilə bilməsi üçün müdafiə tərəfinin razılığının tələb edilməsi haqqında qayda və bu qaydadan irəli gələn hüquqi prosedurlar cinayət prosesində dispoziitivlik prinsipinin təzahürlərindən hesab edilə bilər.

Belə ki, cinayət mühakimə icraatının məhkəməyədək olan mərhələlərində (cinayət işinin başlanması və ya məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın açılmasından sonra müvafiq olaraq ibtidai istintaq, yaxud təhqiqatın gedişatində) təhqiqatçının, müstəntiqin və ya ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun müvafiq prosesual qərarın qəbul edilməsi ilə şəxs barəsində cinayət təqibinə, o cümlədən bütövlükdə cinayət işinə xitam verə bilməsi üçün əgər barəsində icraat aparılan şəxs həyatdadırsa, onun özünün, əgər barəsində icraat aparılan şəxs ölmüşdürsə, onun hüquqi varisinin, hüquqi varisi olmadıqda, müdafiəçisinin, habelə şəxs barəsində cinayət təqibi üzrə icraatla paralel olaraq, yəni bir icraatda hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat da aparılırsa, hər iki icraata eyni zamanda xitam verilə bilməsi üçün barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat aparılan hüquqi şəxsin nümayəndəsinin razılığı alınmalıdır.

Eynilə, məhkəmə baxışının gedişatında da təqsirləndirilən şəxs barəsində cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilə bilər və bu zaman da müdafiə tərəfinin razılığının mövcud olması zəruri şərtidir. Belə ki, məh-

kəmə baxışı zamanı cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətləri keçmiş olarsa (bu müddətlərin dayandırılması halları istisna olmaqla), təqsirləndirilən şəxs verilmiş amnistiya aktının tətbiq edilməli olduğu şəxslərin dairəsinə düşmüş olarsa, yaxud təqsirləndirilən şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün cinayət qanununun müvafiq maddələrində (CM-in 72.1, 73.1, 73-1.3, 74-cü maddələri nəzərdə tutulur) təsbit edilmiş əsaslar və hallar mövcud olarsa, məhkəmə müdafiə tərəfinin razılığı ilə cinayət təqibinə xitam verilməsi barədə qərar çıxara bilər.

Məhkəmə baxışında təqsirləndirilən şəxsin ölmüş olması ilə əlaqədar xitam verilməsi üçün də iki zəruri şərtədən biri müdafiə tərəfinin dispoitiv razılığının olmasıdır (digər şərt ölmüş təqsirləndirilən şəxsə bəraət verilməsinə zərurətin olmamasıdır). Bu zaman ya ölmüş şəxsin hüquqi varisinin, hüquqi varisin olmadığı (məüyyən edilmədiyi) hallarda isə onun müdafiəçisinin cinayət təqibinə bəraətverici əsas olmadan xitam verilməsinə razı olması tələb edilir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, barəsində cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilmiş və ya cinayət işinin başlanılması rədd edilmiş şəxsə aid bu cür qərarın mövcudluğu onun nüfuzuna təsir edə bilər və bundan irəli gələn digər ictimai nəticələrin yaranmasına səbəb ola bilər. Belə ki, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü olmadan prosessual qərarla şəxsin cinayət qanununda nəzərdə tutulmuş əməli törətmiş hesab olunması qaçılmaz olaraq onun şəxsiyyətinə və nüfuzuna təsir edə bilər. Bu da, öz növbəsində, onun hüquqlarının, o cümlədən Konstitusiyanın 46-cı maddəsində təsbit olunmuş öz şərəf və ləyaqətinin müdafiəsini tələb edə bilər. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 39.1.5 və 41.2-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 17 iyun 2010-cu il tarixli Qərarında da göstərildiyi kimi, bu baxımdan, CPM-in ibtidai araşdırma mərhələsində cinayət təqibinə xitam verilməsi qaydasını tənzimləyən 41.2-ci maddəsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Həmin normaya əsasən təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror bəraətverici əsaslar olmadıqda təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin razılığı olmadan cinayət təqibinə xitam verilməsi barədə qərar çıxara bilməz. Belə halda cinayət təqibi üzrə icraat bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş qaydada davam etdirilir və hökmün, məhkəmənin digər qərarının çıxarılması ilə başa çatdırılır. Bu normanın məzmunundan göründüyü kimi, qanunverici təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror tərəfindən bəraətverici olmayan əsaslarla cinayət təqibinə xitam verilməsi barədə qərarın öz mülahizəsi ilə deyil, yalnız təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin razılığı ilə çıxarılmasının mümkünlüyünü müəyyən etmişdir. Belə yanaşma İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin *Fillips Birləşmiş Krallığa qarşı* iş üzrə 5 iyul 2001-ci il tarixli qərarında öz əksini tapmış hüquqi mövqeyi ilə üst-üstə düşür. Həmin qərarla İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi göstərmişdir ki, şəxsin cinayət icraatı üzrə təqsirsiz güman olunması və ona qarşı ittihamların sübut etmə yükünün həyata keçirilməsini cinayət təqibi orqanından tələb etmək

hüququ Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən ədalətli məhkəmə araşdırması anlayışının tərkib hissəsini təşkil edir.

Hesab edirik ki, cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilə bilməsi üçün müdafiə tərəfinin dispozitiv razılığı kateqoriyasının bir hüquqi problem kimi tədqiqi aşağıdakı iki əsas sual üzərində qurulmalıdır:

1) Hansı hallarda cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilmiş hesab edilir?

2) Cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsinə konkret olaraq kimin razılıq verməsi tələb olunur?

Birinci sual ətrafında təhlillərə başlayaraq, qeyd etmək istərdik ki, CPM-in 39.3-cü maddəsində cinayət təqibinə hansı hallarda xitam verildiyi zaman bunun bəraətverici əsaslarla edilmiş hesab olunduğu göstərilə də, cinayət təqibinə hansı hallarda xitam verildiyi zaman bunun bəraətverici əsaslar olmadan edilmiş hesab olunduğu göstərilir. Fikrimizcə, bu, sonuncu halların dairəsinin qanunvericiliyin təfsiri yolu ilə müəyyən etməyə mane olmur, çünki CPM-in 39.3-cü maddəsində cinayət təqibinin bəraətverici əsaslarla xitam edilmiş hesab olunduğu halların dairəsi *numerus clausus* qaydasında təsbit edilmiş və həmin hallara aşağıdakılar aid edilmişdir:

- cinayət hadisəsinin olmaması (CPM-in 39.1.1-ci maddəsi);
- əməldə cinayət tərkibinin olmaması (CPM-in 39.1.2-ci maddəsi);
- barəsində cinayət təqibi başlanılmış şəxsin cinayət törədilməsinə aidiyyətinin olmaması (CPM-in 39.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan birinci hal);
- barəsində cinayət təqibi başlanılmış şəxsin təqsirliliyinin sübuta yetirilməməsi (CPM-in 39.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan ikinci hal).

Həmin halların qapalı siyahı ilə müəyyən edilmiş olması bu siyahıdan kənar qalan bütün digər halları əks-təsnifat kateqoriyasına, yəni cinayət təqibinin bəraətverici əsaslar olmadan xitam edilməsi hallarına aid edilməsinə imkan verir. Daha sonra nəzərə almaq lazımdır ki, qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyə əsasən, cinayət təqibinə xitam verilə bilməsi üçün ya sistemi CPM-in 39-cu maddəsində təsbit edilmiş “cinayət təqibini istisna edən” hallar, yaxud da sistemi CPM-in 40-cı maddəsi ilə müəyyən edilən “cinayət təqibinin həyata keçirilməməsinə imkan verən” hallar mövcud olmalıdır.

Deməli, biz cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsindən bəhs edərkən müvafiq qərarın ya CPM-in 39.1.3-39.1.12-ci maddələrinə, ya da CPM-in 40-cı maddəsinə istinad edilməklə qəbul edildiyi halları nəzərdə tutmalıyıq.

Milli hüquq ədəbiyyatında da qeyd edilir ki, cinayət təqibinə və cinayət işinə xitam verilməsi üçün əsas qismində çıxış edə bilən hallar iki əsas təsnifat növündə birləşdirilə bilər – cinayət təqibini istisna edən hallar və cinayət təqibinin həyata keçirilməməsinə imkan verən hallar. Bu təsnifatın funksional təyinatı ondan ibarətdir ki, o, xitam aktı (müvafiq qərar) qəbul edilərkən istinad edilmiş halın bu iki kateqoriyadan hansına aid olmasından asılı olaraq, xitam

aktının icraat aparan səlahiyyətli orqan üçün məcburi (imperativ), yaxud diskresion (dizpozitiv) xarakter kəsb etməsini müəyyən edir. Belə ki, iş üzrə cinayət təqibini istisna edən halın mövcudluğu xitam aktının qəbul edilməsini icraatı aparan səlahiyyətli subyekt üçün hər bir halda məcburi edirsə, cinayət təqibinin həyata keçirilməməsinə imkan verən halın mövcudluğu xitam qərarının qəbulunu məcburi etmir bu zaman icraatı aparan səlahiyyətli orqan xitam qərarını öz mülahizəsinə görə qəbul edə də bilər, etməyə də bilər (fikrimizcə, bu fikir bir qədər dəqiqləşdirilməli və qeyd edilməlidir ki, CPM-in 40.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan hallarda xitam qərarının qəbulu məcburi deyil, diskresion xarakter kəsb edir – V.Q. Cəfərov). Bu yanaşmadan istisna kimi, şəxsin öz barəsində bəraətverici əsaslar olmadan cinayət işinə (cinayət təqibinə) xitam verilməsinə razılıq vermədiyi halları da göstərmək olar, çünki belə hallarda, bir tərəfdən qanunla müvafiq halın mövcudluğu, məsələn, amnistiya aktının qəbulu cinayət prosesini həyata keçirən orqan üçün xitam aktı qəbul etməyi məcburi edirsə, digər tərəfdən cinayət təqibinə məruz qalan şəxsin buna razılıq verməməsi səlahiyyətli orqanın həmin qərarı qəbul etməsini istisna edir [4].

CPM-in 39.1.3-39.1.12-ci maddələrində aşağıdakı hallar sadalanmışdır:

– cinayət məsuliyyətinə cəlbətmə müddətləri keçdikdə (cinayət məsuliyyətinə cəlbətmə müddətinin dayandırılması halları istisna edilməklə);

– cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin baş verdiyi anda onu törətmiş şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmadıqda (həmin şəxsə qarşı tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi zəruri olan hallar istisna edilməklə);

– şəxs cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətdikdən sonra öldükdə (ölən şəxsə bəraət verilməsi zəruri olduğu hallar istisna edilməklə);

– şəxs barəsində eyni ittiham üzrə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü və ya digər məhkəmənin cinayət təqibini qeyri-mümkün edən ləğv edilməmiş qərarı olduqda;

– şəxs barəsində eyni ittiham üzrə təhqiqatçının, müstəntiqin və ya prokurorun cinayət işi başlanmasının rədd edilməsi və ya ona xitam verilməsi haqqında ləğv edilməmiş qərarı olduqda;

– zərər çəkmiş şəxsin şikayəti olmadıqda (cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildikdə, habelə cinayət təqibinin başlanmasına prokurorun təşəbbüsü olmadığı halda cinayət təqibi ictimai-xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildikdə);

– zərər çəkmiş şəxslə təqsirləndirilən şəxs barışıqda (cinayət təqibi yalnız xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildikdə);

– şəxs cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli anlaqsız vəziyyətdə törətdikdə (bu şəxslərə qarşı tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi halları istisna olunmaqla);

– cinayət qanunu müddələrinin qüvvəsinə görə şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün əsaslar olduqda;

– amnistiya aktına əsasən şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edilməli olduqda.

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, CPM-in 39.3-cü maddəsi yalnız həmin Məcəllənin 39.1.1, 39.1.2 və 39.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət təqibinə xitam verildikdə, cinayət təqibinin bəraətverici əsaslarla xitam verilmiş olduğunu nəzərdə tutsa da, 39.1.3-39.1.12-ci maddələrin məzmunun təhlili göstərir ki, əslində, 39.3-cü maddədən kənar qalan bir sıra digər hallarda da cinayət təqibi, əslində, bəraətverici əsaslarla xitam edilmiş hesab olunmalıdır. Məsələn, fikrimizcə, CPM-in 39.1.4-cü maddəsi ilə əlaqədar milli hüquq ədəbiyyatında, tamamilə haqlı olaraq qeyd edilir ki, əslində, cinayət əməlini törədərkən, cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxs barəsində cinayət təqibi başlanı bilməz, çünki bu zaman cinayətin subyekti hesab edilə biləcək şəxs mövcud olmur, bu isə cinayət tərkibi elementlərindən birinin mövcud olmaması, başqa sözlə, cinayət tərkibinin özünün mövcud olmaması mənası verir. Odur ki, CPM-in 39.1.4-cü maddəsində mötərizə içərisində verilmiş ifadənin, yəni “həmin şəxsə qarşı tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi zəruri olan hallar istisna edilməklə” ifadəsinin heç bir mənası yoxdur, çünki tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər, CM-in 88-ci maddəsinə əsasən, yalnız cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə yaşına çatmış yetkinlik yaşına çatmayan şəxsə tətbiq edilə bilər [2, 104].

Eynilə, CPM-in 39.1.10-cu maddəsi ilə əlaqədar da göstərmək olar ki, cinayət qanunvericiliyinə əsasən, cinayətin subyekti yalnız anlaqlı şəxslər ola bilər, anlaqsız şəxslər isə törətdikləri ictimai təhlükəli əmələ görə cinayət məsuliyyəti daşımır. Məhz buna görə də qanunvericilik bu kateqoriyadan olan şəxslərə məhkəmənin təyinatı ilə tibbi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilməsini nəzərdə tutur [3, 680]. Qanunla cinayət hesab edilən əməlin anlaqsız şəxslər tərəfindən törədilməsi hallarında *de facto* cinayət əməli törədilmiş olmur, amma *de jure* bu əməl cinayət tərkibinin bütün elementlərinə malik olmur, çünki onu törətmiş şəxs anlaqsız olduğu üçün cinayətin subyekti hesab edilmir. Sonuncu hal, öz növbəsində həmin əməli törətmiş şəxsə qarşı cəzanın da tətbiqini istisna edir. Məhz belə hallarda, baş vermiş hüquqa zidd əmələ dövlətin cavab reaksiyası kimi tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üçün icraat aparılır və əməli törətmiş şəxslərə qarşı cəzaya alternativ olaraq tibbi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilir [5, 80; 6, 222]. Həmçinin CPM-in 39.1.11-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsas (cinayət qanunu müddələrinin qüvvəsinə görə şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün əsaslar olduqda), əslində, əməldə cinayət tərkibinin olmamasının xüsusi növüdür, ona görə də bu əsas da cinayət təqibini istisna edən bəraətverici əsas hesab edilməlidir [2, 109-110].

Bütün bu qeyd edilənlərin bizim tədqiqat üçün əhəmiyyəti ondadır ki, cinayət təqibini istisna edən hər hansı bir halın bəraətverici, yaxud bəraətverici olmayan əsas kimi qiymətləndirilməsi perspektiv hüquqi nəticələrlə yanaşı (məsələn, Azərbaycan Respublikasının “Ədliyyə orqanlarında qulluq keçmə

haqqında” 26 may 2006-cı il tarixli Qanununun 4.2-ci maddəsinə əsasən, barəsində cinayət işinin icraatına bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilmiş şəxslər ədliyyə orqanlarına qulluğa qəbul edilə bilməzlər, yaxud Azərbaycan Respublikasının “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” 23 dekabr 2003-cü il tarixli Qanununun 23.1.4-cü maddəsinə əsasən, barəsində cinayət işinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verildikdə Konstitusiyaya Məhkəməsi hakiminin səlahiyyətlərinə vaxtından əvvəl xitam verilir və s.), cinayət təqibinin xitam edilməsi haqqında qərarın qəbulu üçün müdafiə tərəfinin razılığının hüquqi əhəmiyyətinə də öz təsirini göstərir. Belə ki, cinayət təqibini istisna edən hər hansı bir hal normativ qaydada bəraətverici əsas sayılırsa, həmin hala istinadən cinayət təqibinə xitam verilməsi zamanı müdafiə tərəfinin razılığının alınması məcburi xarakter daşımır, yox əgər cinayət təqibini istisna edən hər hansı bir hal normativ qaydada bəraətverici olmayan əsas kimi qiymətləndirilsə, bu zaman həmin hala istinadən cinayət təqibinə xitam verilməsi zamanı müdafiə tərəfinin razılığının alınması mütləqdir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, cinayət təqibinə “cinayət təqibinin həyata keçirilməməsinə imkan verən hallar” mövcud olduqda da xitam verilə bilər. Bu məsələlər CPM-in 40-cı maddəsinin müddəaları ilə tənzim edilir. Bu müddəalara görə, cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmə hallarının mövcudluğu cinayət təqibinin həyata keçirilməməsinə imkan verir.

Şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün aşağıdakı hallarda təhqiqatçının və ya müstəntiqin prokurorla razılaşdırılmış qərarına əsasən cinayət təqibi başlanılmaya və ya ona xitam verilə bilər:

1) səmimi peşmanlıqla bağlı, yəni əgər böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət törətmiş şəxs könüllü gəlib təqsirini boynuna alarsa, cinayətin üstünün açılmasına fəal kömək edərsə, cinayət nəticəsində dəymiş ziyanı ödəyərsə və ya vurulmuş zərəri başqa yolla aradan qaldırırsa;

2) zərərçəkmiş şəxslə barışmaqla bağlı, yəni əgər böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət törətmiş şəxs zərərçəkmiş şəxslə barışarsa və ona dəymiş ziyanı ödəyərsə və ya vurulmuş zərəri aradan qaldırırsa;

3) mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətindən azad etmə ilə bağlı, yəni əgər CM-in 178.3, 178.4, 179.3 və 179.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş əməli (əməlləri) törətmiş şəxs zərərçəkmiş şəxslə barışar, dəymiş ziyanı tamamilə ödəyər və cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanın iki misli miqdarında dövlət büdcəsinə ödəniş edərsə;

4) şəraitin dəyişməsi ilə bağlı, yəni əgər böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət və ya az ağır cinayət törətmiş şəxsin özünün və ya onun əməlinin şəraitin dəyişməsi nəticəsində ictimai təhlükəli olmadığı müəyyən edilərsə.

Cinayət təqibinin həyata keçirilməməsinə imkan verən hallar məsələsinin izahının davamı olaraq qeyd edilməlidir ki, aşağıdakı hallarda təhqiqatçının və ya müstəntiqin prokurorla razılaşdırılmış qərarına əsasən cinayət təqibi başlanılmır və ya ona xitam verilir:

1) başqa növ cinayət (yəni böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət kateqoriyasına aid olmayan digər cinayət növləri) törətmiş şəxs, könüllü gəlib təqsirini boynuna aldıqda, cinayətin üstünün açılmasına fəal kömək etdikdə, cinayət nəticəsində dəymiş ziyanı ödədikdə və ya vurulmuş zərəri başqa yolla aradan qaldırıdıqda yalnız CM-in Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində bilavasitə müəyyən edilmiş hallarda (bu halların nədən ibarət olmasına bir az aşağıda aydınlıq gətiriləcəkdir – V.Q. Cəfərov);

2) CM-in 127.1, 128, 129, 130, 131.2, 133.1, 134, 142.1, 143, 156.1, 157.1 və 158.1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməli (əməlləri) törətmiş şəxs zərərçəkmiş şəxslə barışdıqda və ona dəymiş ziyanı tamamilə ödədikdə;

3) Başqa növ cinayət (burada da böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət kateqoriyasına aid olmayan digər cinayət növləri nəzərdə tutulur) törətmiş şəxs zərərçəkmiş şəxslə barışdıqda və ona dəymiş ziyanı ödədikdə və ya vurulmuş zərəri aradan qaldırıdıqda yalnız bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində bilavasitə müəyyən edilmiş hallarda;

4) CM-in 178.1, 179.1, 186.1, 187.1, 187.2, 189-1.1 və 189-1.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməli (əməlləri) törətmiş şəxs zərərçəkmiş şəxslə barışdıqda və ona dəymiş ziyanı tamamilə ödədikdə, 178.2, 179.2 186.2.1, 189-1.2-1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməli (əməlləri) törətmiş, zərərçəkmiş şəxslə barışmış və dəymiş ziyanı tamamilə ödəmiş şəxs, cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanın bir misli miqdarında dövlət büdcəsinə ödəniş etdikdə;

5) CM-in Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş hallar müəyyən edildikdə. Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində tətbiq edilmiş hüquqi texnikaya əsasən, CM-in Xüsusi hissəsinin bir sıra maddəsinin “qeyd” hissəsində şəxsin cinayət məsuliyyətindən xüsusi azad etmə halları nəzərdə tutulmuşdur. CM-in qüvvədə olan redaksiyasının Xüsusi hissəsinin CM-in 144-cü maddəsinin (Adam oğurluğu) “qeyd” hissəsində, 192-2-ci maddəsinin (İdman yarışlarının manipulyasiyası) “qeyd” hissəsinin 2-ci bəndində, 199-cu maddəsinin (İnhisarçılıq hərəkətləri və rəqabəti məhdudlaşdırma) “qeyd” hissəsinin 2-ci bəndində, 214-cü maddəsinin (Terrorçuluq) “qeyd” hissəsində, 214-1-ci maddəsinin (Terrorçuluğu maliyyələşdirmə) “qeyd” hissəsinin 2-ci bəndində, 214-3-cü maddəsinin (Terrorçuluq məqsədi ilə təlim keçmə) “qeyd” hissəsində, 215-ci maddəsinin (Adamları girov götürmə) “qeyd” hissəsində, 228-ci maddəsinin (Qanunsuz olaraq odlu silah, onun komplekt hissələrini, döyüş sursatı, partlayıcı maddələr və qurğular əldə etmə, başqasına vermə, satma, saxlama, daşıma və gəzdirmə) “qeyd” hissəsində, 229-cu maddəsinin (Qanunsuz olaraq silah hazırlama) “qeyd” hissəsində, 234-cü maddəsinin (Qanunsuz olaraq narkotik vasitələri, psixotrop maddələri və ya onların prekursorlarını hazırlama, istehsal etmə, əldə etmə, saxlama, daşıma, göndərmə və ya satma) “qeyd” hissəsinin 1-ci bəndində, 263-cü maddəsinin (Yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarını pozma) “qeyd” hissəsinin 2-ci bəndində, 274-cü maddəsinin (Dövlətə xəyanət) “qeyd” hissəsində, 278-ci maddəsinin (Hakimiyyəti zorla ələ

keçirmə və ya onu zorla saxlama, dövlətin konstitusiyaya quruluşunu zorla dəyişdirmə) “qeyd” hissəsində, 283-1-ci maddəsinin (Azərbaycan Respublikasının hüdüdlərindən kənarında silahlı münaqişələrdə iştirak etmək məqsədilə sabit qrup yaratma) “qeyd” hissəsində, 297-ci maddəsinin (Bilə-bilə yalan ifadə vermə, yalan rəy vermə və ya yanlış tərcümə etmə) “qeyd” hissəsinin 1-ci bəndində, 306-cı maddəsinin (Məhkəmənin hökmünü, qərarını, yaxud digər aktını icra etməmə) “qeyd” hissəsində, 312-ci maddəsinin (Rüşvət vermə. Aktiv rüşvətخورluq) “qeyd” hissəsində, 333-cü maddəsinin (Hərbi hissəni və ya xidmət yerini özbaşına tərk etmə) “qeyd” hissəsində, 334-cü maddəsinin (Fərarilik) “qeyd” hissəsində şəxsin cinayət məsuliyyətindən xüsusi azad etmə halları nəzərdə tutulmuşdur.

Həmçinin göstərməlidir ki, şəxsin iqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün CM-in 73-2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallar müəyyən edildikdə təhqiqatçının və ya müstəntiqin qərarına əsasən cinayət təqibi başlanılmır və ya ona xitam verilir. CM-in 73-2-ci maddəsi iqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətindən azad etmə məsələlərinə həsr edilmişdir. Həmin maddənin müddəalarına əsasən, CM-in 209.1, 209.2.2 və 213-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş əməli (əməlləri) törətmiş şəxs cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanı tamamilə ödədikdə cinayət məsuliyyətindən azad edilir, 192, 192-1, 193, 195, 195-1, 196, 197, 198, 202-2, 203, 203-1.1, 205-2, 209.2.1, 209.3, 210, 211, 212 və 213-2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməli (əməlləri) törətmiş şəxs isə cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanı tamamilə ödədikdə və ya cinayət nəticəsində əldə edilmiş gəliri tamamilə dövlət büdcəsinə köçürdükdə, bundan əlavə vurulmuş ziyanın (əldə edilmiş gəlirin) bir misli miqdarında dövlət büdcəsinə ödəniş etdikdə cinayət məsuliyyətindən azad edilir.

Fikrimizcə, hansı hallarda cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilmiş hesab edilməsi məsələsinə aydınlıq gətirdikdən sonra, bizim tədqiqatımızın digər əsas məsələsinə, yəni cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsinə konkret olaraq kimin dispoziitiv razılıq verməsinin tələb olunmasına dair sual ətrafında təhlillərə keçmək olar.

CPM-in 41.2-ci maddəsində məhkəməyədək icraatda cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsinə aşağıdakı şəxslərin razılıq verməsi tələbindən bəhs olunur:

1) şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin özü. Məhkəməyədək icraatda şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs həyatda olarsa, onun barəsində cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsinə o, özü şəxsən razılıq vermiş olmalıdır. Bu zaman nəzərə alınmalıdır ki, CPM-in 432.6-cı maddəsinə əsasən, yetkinlik yaşına çatmayan şəxs barəsində cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsinə hər bir halda yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin və ya onun valideynlərinin (digər qanuni nümayəndələrinin) razılığı ilə yol verilir;

2) ölmüş şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətmiş, lakin şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs qis-

mində tanınanadək ölmüş şəxsin hüquqi varisi. Cinayət mühakimə icraatı gedişatında proses iştirakçısı ölərsə, onun yaxın qohumlarının ölmüş proses iştirakçısının əvəzinə iştirak etməsinin sonuncunu hüquq və qanuni maraqlarının təmin və realizə edilməsi baxımından nə qədər əhəmiyyətli olması Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnda dəfələrlə öz təsdiqini tapmışdır. Özünün *Rantsev Rusiyaya və Kiprə qarşı* iş üzrə 7 yanvar 2010-cu il tarixli, *Slimani Fransaya qarşı* iş üzrə 27 iyul 2004-cü il tarixli, *Hyu Jordan Birləşmiş Krallığa qarşı* iş üzrə 4 may 2001-ci il tarixli və s. qərarlarda Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin sərgilədiyi hüquqi mövqeyə görə, ölmüş şəxsin yaxın qohumları, hər bir halda, qanuni maraqlarının təmin olunmasının tələb etdiyi dərəcədə bütün işlər üzrə prosesə cəlb olunmalıdırlar. Bundan başqa, özünün *Güleç Türkiyəyə qarşı* iş üzrə 27 iyul 1998-ci il tarixli, *Oğur Türkiyəyə qarşı* iş üzrə 20 may 1999-cu il tarixli, *Danqayeva və Taramova Rusiyaya qarşı* iş üzrə 8 yanvar 2009-cu il tarixli və s. qərarlarında da Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi göstərmişdir ki, ölmüş şəxsin yaxın qohumlarının prosesə cəlb edilməsi, onlara cinayət işinin materialları ilə tanış olmaq imkanının verilməsi və müvafiq məlumatlarla təmin edilməsi vacibdir.

Ölmüş şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətmiş, lakin şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs qismində tanınanadək ölmüş şəxsin hüquqi varisinin cinayət prosesinə daxil olma prosedurunun xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi üçün CPM-in 106-1-ci maddəsinə müraciət etmək tələb olunur. Həmin maddənin müddəalarına əsasən, ölmüş təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin hüquq və vəzifələrini cinayət işi üzrə icraat zamanı həyata keçirmək istəyini bildirən yaxın qohumlarından biri təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin hüquqi varisi hesab olunur. Şəxs təqsirləndirilən (şübhəli) şəxs qismində tanınanadək ölmüşdürsə, onun yaxın qohumlarının da həmin şəxsin hüquqi varisi qismində tanınmaq hüququ vardır və CPM-in təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin hüquqi varisi ilə bağlı müddəaları onlara da şamil olunur. Cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsində iştirakı olan, yaxud həmin əməllə mənəvi, fiziki və ya maddi ziyan vurulmuş yaxın qohum ölmüş şəxsin hüquqi varisi hesab edilə bilməz.

Qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinə görə, cinayət prosesini həyata keçirən orqan şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətmiş, lakin şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs qismində tanınanadək ölmüş şəxsin öldüyü vaxtdan üç gün müddətində onun yaxın qohumlarına şəxsin hüquqi varisi qismində tanınmaq istəyinin olub-olmaması barədə yazılı bildiriş göndərməlidir (təqdim etməlidir). Həmin bildirişin tam prosessual forması cinayət-prosessual qanunvericiliklə müəyyən edilmədiyi üçün, ehtimal etmək olar ki, cinayət prosesini həyata keçirən orqan bu bildirişi öz mülahizəsinə görə məqsədəuyğun hesab etdiyi formada tərtib edə bilər. Qanunvericilikdə həmin bildirişdə mütləq göstərilməli olan yalnız bir izahın adı çəkilir: “şəxsin ölməsi ilə əlaqədar cinayət təqibinə CPM-in 39.1.5-ci maddəsinə əsasən xitam verilməsinin bəraətverici əsas hesab

edilmədiyi haqqında” izah. Ölmüş şəxsin yaxın qohumu cinayət təqibinə xitam verilənədək müvafiq istəyini bildirdikdə onun hüquqi varis qismində tanınması barədə qərar qəbul edilir. Təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin hüquqi varisi qismində tanınması barədə müraciət etmiş bir neçə yaxın qohum arasından hüquqi varisin seçilməsində mübahisə olduqda, həmin məsələni məhkəmə həll edir. Ölmüş şəxs barəsində cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsi haqqında qərar barəsində yuxarıda bəhs olunan müvafiq bildirişin göndərildiyi və ya təqdim edildiyi gündən yalnız iyirmi gün sonra çıxarıla bilər;

3) ölmüş şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətmiş, lakin şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs qismində tanınanadək ölmüş şəxsin hüquqi varisi müəyyən olunmadıqda, yaxud ölmüş şəxsin yaxın qohumu qanunla müəyyən edilmiş müddət ərzində onun hüquqi varis qismində tanınması barədə müvafiq istəyini bildirmədikdə, müdafiəçi. Təcrübədə bəzən ölmüş şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətmiş, lakin şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs qismində tanınanadək ölmüş şəxsin hüquqi varisinin müəyyən edilməsi çətinliklər yaradır, çünki bəzən belə şəxslər kimsəsiz olur, bəzən onların yaxın qohumlarının müəyyən edilməsi və onlarla əlaqə yaradılması olduqca uzun müddət tələb edir, cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar sair bu kimi obyektiv çətinliklərlə üz-üzə qalırlar. Bir sıra hallarda isə ölmüş şəxsin yaxın qohumları həmin şəxsin hüquqi varisi olmaq istəməzlər, yaxud bunu istəsələr də, müvafiq prosessual müddətləri pozurlar, qanunla müəyyən edilmiş müddət ərzində ölmüş şəxsin hüquqi varisi qismində tanınmaq barədə müvafiq istəklərini cinayət prosesini həyata keçirən orqana bildirmirlər. Belə hallarda ölmüş şəxsin maraqlarının təmsilçisiz qalmaması üçün qanunvericilik tələb edir ki, həmin şəxs barəsində bəraətverici əsaslar olmadan cinayət təqibinə xitam verilməsi üçün həmin şəxsin müdafiəçisi razılıq versin. Belə ki, qanunvericiliyin tələbinə görə, ölmüş şəxsin yaxın qohumu ona müvafiq bildirişin verildiyi gündən iyirmi günlük prosessual müddət ərzində ölmüş şəxsin hüquqi varisi qismində tanınması haqqında müvafiq istəyini bildirmədikdə, cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsi haqqında qərarın çıxarılması üçün müdafiəçinin razılığı tələb olunur. Bununla belə, cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsi haqqında qərarın CPM-in 281-ci maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq, cinayət işinin materialları ilə tanış olmaq hüququ və həmin qərardan şikayət etmək qaydası izah edilməklə, ölmüş şəxsin yaxın qohumlarına göndərilir (təqdim edilir). Ölmüş şəxsin müdafiəçisinin razılığı ilə cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsi haqqında qərar qəbul edildiyi təqdirdə, onun yaxın qohumu bu qərarın surətini aldığı vaxtdan on gün müddətində ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora, yuxarı prokurora və ya məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə həmin qərardan şikayət etmək hüququna malikdir. Belə şikayət verildikdə, cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsi haqqında qərar ləğv edilir, cinayət təqibi üzrə icraat təzələnilir, şikayət vermiş yaxın

qohum ölmüş şəxsin hüquqi varisi qismində tanınır və icraat CPM ilə müəyyən edilmiş qaydada davam etdirilir;

4) barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat aparılan hüquqi şəxsin nümayəndəsi. Barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat aparılan hüquqi şəxsin nümayəndəsinə CPM-də iki fərqli normada anlayış verilmişdir. Belə ki, CPM-in 7.0.31-1-ci maddəsinə əsasən, barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat aparılan hüquqi şəxsin nümayəndəsi hüquqi şəxsin maraqlarını təmsil edən, səlahiyyətləri qanunla və ya hüquqi şəxsin təsis sənədləri ilə müəyyən edilən hüquqi şəxsin təsisçisi, rəhbəri və ya digər vəzifəli şəxsdir. CPM-in 487-3.1-ci maddəsinə görə isə, barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat aparılan hüquqi şəxsin nümayəndəsi qismində onun qanuni maraqlarını təmsil etmək üçün notariat qaydasında təsdiq edilmiş etibarnaməsi olan (CPM-in 487-2.6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş hal istisna olmaqla) şəxs çıxış edir. Hüquqi şəxsin nümayəndəsi cinayət prosesini həyata keçirən orqana şəxsiyyəti və səlahiyyətlərini təsdiq edən sənədləri təqdim etməlidir. Həmin sənədlərin, habelə hüquqi şəxsin nizamnaməsinin, dövlət qeydiyyatına alınması barədə sənədin surətləri cinayət təqibi ilə bağlı materiallara əlavə olunur. Hüquqi şəxslər barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat zamanı hüquqi şəxsin maraqlarını yalnız bir nümayəndə təmsil edir. Hüquqi şəxsin maraqlarını nümayəndə statusuna malik olmayan bir və ya bir neçə müdafiəçi təmsil edə bilər.

Bir qayda olaraq, xüsusi icraatın bu növü, yəni hüquqi şəxslər barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat zamanı ibtidai istintaq CM-in 99-4.1.1–99-4.1.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş fiziki şəxsin şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs qismində tanındığı cinayət işi üzrə bir icraatda aparılır. Lakin bu qaydadan bir istisna mövcuddur. Belə ki, hüquqi şəxsin xeyrinə və ya onun maraqlarının qorunması üçün cinayət törətmiş fiziki şəxs barəsində cinayət işinə CPM-in 39.1.5-ci (şəxs cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətdikdən sonra öldükdə), 39.1.10-cu (şəxs cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli anlaqsız vəziyyətdə törətdikdə), 39.1.11-ci (cinayət qanunu müddələrinin qüvvəsinə görə şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün əsaslar olduqda), 39.1.12-ci (amnistiya aktına əsasən şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edilməli olduqda) və 40.2-ci maddələrində (şəxsin CM-in 72-ci, 73.1-ci, 73-1.3-cü və 74-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi) nəzərdə tutulmuş hallarda xitam verildikdə, toplanmış sübutlar hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi və işin məhkəməyə göndərilməsi üçün kifayət hesab edilərsə, müstəntiq hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə işin məhkəməyə göndərilməsi haqqında qərar qəbul edir [1, s. 127].

Yuxarıdakı izahlar məhkəməyədək icraatda cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsi zamanı razılığı tələb olunan subyektlər

haqqında idi. Nəzərə almaq lazımdır ki, təkcə məhkəməyədək icraatda deyil, məhkəmə baxışının gedişində də cinayət təqibinin bəraətverici əsaslar olmadan xitam edilməsi mümkündür. Belə hallarla bağlı CPM-də iki xüsusi norma müəyyən edilmişdir. İlk öncə, CPM-in 43.3-cü maddəsinə nəzər salaq. Həmin maddəyə əsasən, məhkəmə baxışının gedişində təqsirləndirilən şəxsə qarşı cinayət təqibinə, həmçinin bu CPM-in 39.1.3-cü (cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətinin dayandırılması halları istisna edilməklə, cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətləri keçdikdə), 39.1.12-ci (amnistiya aktına əsasən şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edilməli olduqda) və 40.2-ci (şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün CM-in 72.1, 73.1, 73-1.3 və 74-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallar mövcud olduqda) maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda müdafiə tərəfinin razılığı ilə xitam verilməsi barədə məhkəmə qərar çıxarmağa haqlıdır. Bizim tədqiqatın istiqamətinə uyğun olaraq, baxılan müddədə diqqətimizi “müdafiə tərəfinin razılığı ilə” ifadəsi çəkir. Aşkar görünür ki, əgər CPM-in 41.2-ci maddəsində məhkəməyədək icraatda cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsinə razılıq verməsi tələb olunan konkret subyektlər sadalanırsa, CPM-in 43.3-cü maddəsində cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsinə razılıq verməsi tələb olunan subyektlərin dairəsinin müəyyən edilməsi üçün çox ümumi xarakterli “müdafiə tərəfi” kateqoriyasından istifadə edilir. Fikrimizcə, bu yanaşma problemlidir. Məsələn burasındadır ki, CPM-də “müdafiə tərəfi” kateqoriyasına leqal tərif verilmişdir və həmin tərifə əsasən, müdafiə tərəfi – birlikdə götürülmüş şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, onun müdafiəçisi, barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat aparılan hüquqi şəxsin nümayəndəsi, onun müdafiəçisi və mülki cavabdehdir (CPM-in 7.0.28-ci maddəsi). Hesab edirik ki, CPM-in 43.3-cü maddəsində istifadə edilmiş “müdafiə tərəfinin razılığı ilə” ifadəsi səhvən belə bir təəssürat yarada bilər ki, məhkəmə baxışı gedişində təqsirləndirilən şəxs barəsində cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsi üçün iş üzrə təqsirləndirilən şəxs, onun müdafiəçisi, barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat aparılan hüquqi şəxsin nümayəndəsi, onun müdafiəçisi və mülki cavabdehin hamısının razılığı tələb edilir, çünki məhkəmə baxışının gedişində müdafiə tərəfi dedikdə, birlikdə götürülmüş bu subyektlərin hamısı nəzərdə tutulur. Əslində isə, məhkəmə baxışı gedişində təqsirləndirilən şəxs barəsində cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsi üçün iş üzrə təqsirləndirilən şəxsin özünün razılığı tələb edilir və prinsipcə, bu razılığın mövcudluğu məhkəmə tərəfindən müvafiq qərarın qəbul edilməsi üçün kifayətdir. Bu anlamda, CPM-in 43.3-1-ci maddəsində daha dəqiq hüquqi texnika tətbiq edilmişdir, çünki həmin maddəyə əsasən, məhkəmə baxışının gedişində cinayət təqibinə CPM-in 39.1.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halda (ölən şəxsə bəraət verilməsi zəruri olduğu hallar istisna edilməklə, şəxs cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətdikdən sonra öldükdə) xitam verilməsinə ölmüş şəxsin hüquqi varisinin, hüquqi varis müəyyən edilmədiyi, CPM-in 106-

1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda müdafiəçisinin razılığı ilə yol verilir. Göründüyü kimi, CPM-in 43.3-1-ci maddəsində də, CPM-in 41.2-ci maddəsində olduğu kimi və fikrimizcə, tamamilə haqlı olaraq, cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsinə razılıq verməsi tələb olunan subyektlər konkret şəkildə sadalanır. Hesab edirik ki, hüquqi müəyyənlik prinsipi baxımından, CPM-in 41.2-ci və 43.3-1-ci maddələrində tətbiq edilmiş hüquqi texnika məqsədəuyğun olsa da, CPM-in 43.3-cü maddəsində “müdafiə tərəfinin razılığı ilə” ifadəsindən istifadə edilməsi məqsədəuyğun deyildir. Tamamilə aşkardır ki, əgər CPM-in 43.3-1-ci maddəsində təqsirləndirilən şəxsin öldüyü hallar tənzim edilmişdirsə, deməli 43.3-cü maddə təqsirləndirilən şəxsin həyatda olduğu hallara aiddir və təqsirləndirilən şəxs həyatdadırsa, onun barəsində cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilə bilməsi üçün onun özünün razılığı kifayət etməlidir. Bununla əlaqədar olaraq, biz, CPM-in 43.3-cü maddəsinin aşağıdakı təkmilləşdirilmiş redaksiyada verilməsini təklif edirik:

“43.3. Məhkəmə baxışının gedişində cinayət təqibinə, həmçinin bu Məcəllənin 39.1.3, 39.1.12 və 40.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda təqsirləndirilən şəxsin razılığı ilə xitam verilməsi barədə məhkəmə qərar çıxarmağa haqlıdır.”

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasova F.M. Cinayət prosesində xüsusi icraatlar. Dərs vəsaiti. Bakı: Ecoprint, 2018, 192 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin kommentariyası / red. C.H.Mövsumov, B.C.Kərimov, Ə.H.Hüseynov. Bakı: Digesta, 2016, 1336 s.
3. Cəfərquliyev M.Ə. Azərbaycan Respublikasının cinayət prosesi. Dərslik. Bakı: Qanun, 2008, 768 s.
4. Наси́ев М.В. Мəhkəməyəдəк иcраатда cinayət təqibinə və cinayət işinə xitam verilməsi əsaslarının təsnifatı və onların hüquqi nəticələri // Qanun, 2018, № 10 (288), s. 23-30.
5. Белик Ю.С. Проблемы применения норм о принудительных мерах медицинского характера // Вестник Московского университета МВД России, 2016, № 1, с. 79-83.
6. Герасима Ю.А. Принудительные меры медицинского характера: назначение и применение / Законность и правопорядок на современном этапе развития общества. Сборник материалов Международной научно-практической конференции. Краснодар, 17 апреля 2012 г., с. 222-229.

О ДИСПОЗИТИВНОМ СОГЛАСИИ СТОРОНЫ ЗАЩИТЫ ДЛЯ ПРЕКРАЩЕНИЯ УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ ПО НЕ РЕАБИЛИТИРУЮЩИМ ОСНОВАНИЯМ

Г.В.ДЖАФАРОВ

РЕЗЮМЕ

Для вынесения некоторых решений государственными органами в уголовном процессе требуется согласие субъектов, не являющихся должностными лицами. Это одно из проявлений принципа диспозитивности уголовно-процессуального права. В установленных в законе случаях дача согласия на вынесение того, либо иного процессуаль-

ного решения субъектом зависит от воли последнего. В конкретных нормативно закрепленных случаях орган, осуществляющий уголовный процесс, в праве принять то или иное решение если у него есть на то согласие соответствующего субъекта, в ином случае, то есть в отсутствии такого согласия орган уголовного преследования (суд) лишаются возможности принять задуманное постановление. Используя свое право на дачу согласия субъект получает непосредственную возможность повлиять на направление деятельности органа, осуществляющего уголовный процесс. Случаи прекращения уголовного преследования по не реабилитирующим основаниям только с согласием уголовно преследуемого лица, также относятся к таким ситуациям. Автор рассмотрел особенности получения согласия уголовно преследуемого лица на прекращение уголовного преследования по не реабилитирующим основаниям как на досудебных стадиях, так и в суде. Кроме того, автор разъяснил случаи, когда требуется согласие правопреемника, либо защитника уголовно преследуемого лица. В статье были истолкованы соответствующие нормы действующего уголовно-процессуального законодательства, выявлены недостатки некоторых норм, и предложены пути совершенствования законодательства.

Ключевые слова: уголовный процесс, принципы, диспозитивность, автономия воли, согласие субъекта, реабилитирующие основания, уголовное преследование, прекращение, закон, анализ, предложение.

ON THE LEGAL CONSENT OF THE DEFENCE PARTY TO DISCONTINUE CRIMINAL PROCEEDINGS ON NON-REHABILITATIVE GROUNDS

Q.V.JAFAROV

SUMMARY

The consent of non-official actors is required for certain decisions to be rendered by public authorities in criminal proceedings. This is one of the manifestations of the principle of dispensability of criminal procedure law. In the cases established in the law, the consent of the subject to issue a procedural decision depends on the will of the latter. In specific legal cases, the body conducting criminal proceedings has the right to take a decision if it has the consent of the subject concerned, otherwise, that is, in the absence of such consent, the criminal prosecution body (court) is deprived of the opportunity to adopt the decision. I use the right of consent of the subject directly to influence the direction of activity of the body carrying out criminal proceedings. Cases of termination of criminal proceedings on non-rehabilitative grounds only with the consent of the prosecuted person also relate to such situations. The author considered the peculiarities of obtaining the consent of the person prosecuted to discontinue criminal proceedings on non-rehabilitative grounds, both at pre-trial stages and in court. In addition, the author explained cases where the consent of the successor or the defence counsel of the person prosecuted was required. The article interpreted the relevant norms of the current criminal procedure legislation, identified shortcomings in some norms, and suggested ways to improve the legislation.

Key words: criminal process, principles, dispensability, autonomy of will, consent of the subject, rehabilitating grounds, criminal prosecution, termination, law, analysis, proposal.